

УДК 81'25

Денисова С. П.
Київський національний лінгвістичний університет

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ НА ТЛІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ МОВ

У статті розглядаються два перші періоди виникнення професійного перекладу, коли функціонували міжнародні мови регіонального типу внаслідок відповідного розвитку людства у геополітичному, соціальному та лінгвокультурному хронотопі, коли одна з мов поперемінно ставала міжнародною незалежно від її мовних властивостей. До наукового обігу вводиться поняття регіональності, яке є дуже важливим саме для мовної ситуації давніх держав, оскільки досить нетривалими були різноманітні політичні, економічні тощо угоди між державами. Перший період отримав назву регіональний дописемний, другий – регіональний писемний. Це періоди створення перших шкіл підготовки перекладачів, виокремлення їх за професійною ознакою, період підготовки перших лексикографічних джерел.

Ключові слова: переклад, міжнародна мова, регіональність, перший регіональний дописемний період, другий регіональний писемний період.

Як відомо, у 1963 р. на Конгресі Міжнародної федерації перекладачів (FIT) було поставлено завдання створити загальну теорію та історію перекладу. Ця думка була схвалена багатьма науковцями, які орієнтувалися на найбільш значущі для історії перекладу явища: винахід абеток, формування національних літератур тощо [3; 8, р. 126]. Водночас не менш сильними були позиції тих дослідників, які спиралися переважно на досвід вітчизняних діячів та перекладацькі події національно-культурного рівня, тобто підтримували ідеї доместикації (напр., М. Л. Алексєєва, І. В. Корунець та ін.).

Однак, незважаючи на те, що на сьогодні зберігаються обидві тенденції, стрімкий розвиток сучасного перекладознавства вимагає термінової розробки або перегляду основних позицій теорії перекладу. Однією з них є періодизація цієї науки. Як зазначають дослідники, коректне виділення хронологічно послідовних етапів та їх перехідних періодів є передумовою вдалих розвідок в усіх галузях перекладознавства [1].

Виникнення, становлення та розвиток професійного перекладу безпосередньо відбувається паралельно з історією людства, та все ж це пов'язане з функціонуванням світових мов. Формування основних принципів перекладу та актуалізація перекладацьких стратегій і тактик значною мірою зумовлені статусом та комунікаційними завданнями цих мов. На наш погляд, розв'язання проблеми взаємозалежності між призначенням світової мови та становленням перекладацьких принципів допоможе пояснити панування тих чи інших позицій в історії перекладу.

Мета статті – показати історію перших етапів розвитку професійного перекладу на тлі розвитку світових мов.

Завдання статті:

- стисло окреслити найпоширеніші класифікації етапів розвитку перекладу;
- визначити статус світової мови;
- описати характер співвідношення регіонального етапу розвитку професійного перекладу та комунікаційних завдань давніх світових мов.

Якісних праць з історії перекладу достатньо [2; 5–7], тому існує декілька аргументованих підходів до наукового визначення періодів в історії перекладу. Їх

грунтовний огляд, починаючи з 1661 р., представлено у статті М. Л. Алексєєвої “До проблеми періодизації історії перекладу” [1].

Тривалий час найбільш поширеною була концепція П. І. Копанєва та Ф. Беєра, які говорять про чотири періоди, виділяючи їх на основі соціально-історичної хронології: 1) давній, що охоплює рабовласництво та феодалізм; 2) середній (від первинного накопичення капіталу до науково-технічної революції XVIII ст.; 3) новий (кінець XVIII–XIX ст.); 4) новітній (кінець XIX – XX ст.) [4]. Суттєвою перевагою цієї концепції є опора на офіційно прийнятую історичною наукою періодизацію людської цивілізації. При цьому переклад інтерпретується як явище культури.

Проте переклад не пов'язаний безпосередньо з економікою, суспільним ладом, типом власності, рівнем науково-технічного розвитку тощо. Зокрема Ван Офа звертає увагу на перервність історії перекладу в хронотопі [10].

Періодизацію, побудовану переважно на найважливіших подіях в історії самого перекладу, пропонує Дж. Стейнер у книзі “Після Вавилону: аспекти лінгвістики та перекладу” [9]. В його класифікації відображається еволюція теоретичних поглядів на переклад. Специфіка цієї концепції полягає в тому, що, по-перше, первинною основою для класифікації є перекладацькі події; по-друге, між періодами не існує чітких границь.

Перший період, який починається з міркувань Цицерона та Горація щодо перекладу ними грецьких авторів та закінчується коментарями німецького поета початку XIX ст. Фр. Гьольдерліна його власних перекладів Софокла. Він охоплює 18 століть і є, на думку Дж. Стейнера, емпіричним.

Другий період називається цим дослідником теоретичним. У цей період відбувається становлення теорії перекладу на тлі досягнень герменевтики О. Ф. Тайтлера, Ф. Шлейєрмахера, тому він ще називається ерою визначення сутності перекладу та побудови його філософсько-поетичної теорії. Зазначений період характеризується пильною увагою до проблем взаємодії мови та свідомості. У цей час формується історіографія перекладу.

Третій період починається з 40-х рр. XX ст. у зв'язку з появою перших спроб машинного перекладу, на які представники російської формальної школи та празького структуралізму поклали великі сподівання. Вони намагалися поєднати лінгвістичну теорію зі статистичними методами. На сьогодні в перекладі активно використовуються їхні здобутки у вигляді логічного підходу, побудованого на опозиціях, а також застосування контрастивного, семантичного та зіставного методів.

Четвертий період визначається як герменевтичний, коли переклад виходить за межі лінгвістики та стає об'єктом міждисциплінарних наукових досліджень.

Проте цю класифікацію критикували за відсутність справжнього історизму (Д. З. Гоциридзе, Г. Т. Хухуні) та чітких часових меж (М. Балляр).

Найбільш вдалою, на наш погляд, в якій поєднуються соціально-культурні фактори та перекладознавчі події, є класифікація Л. Л. Нелюбіна та Г. Т. Хухуні [5]. Перевага цього підходу до періодизації полягає в тому, що одночасно враховуються, передусім, такі фактори, як держава, релігія, мова, культура, тобто ця класифікація періодів є і соціально-історичною, і лінгвокультурологічною.

Незважаючи на певну детальність представленої цими дослідниками періодизації, у ній звертається увага на те, що у Стародавньому Світі існували практично всі відомі нам нині форми усного та письмового перекладу, а також зародження та становлення професійного перекладу, у тому числі й релігійного та художнього, оскільки цивілізації як Сходу, так і Заходу мають перекладацькі пам'ятки не тільки інформаційно-комунікативного (переклад актів управління, ділових,

торговельних, дипломатичних та інших документів), але й літературознавчого перекладу (відтворення художніх творів різними мовами) [5].

Слід відмітити, що Л. Л. Нелюбін і Г. Т. Хухуні достатню увагу звертають на поширення та характер функціонування міжнародних мов при визначенні певного періоду розвитку перекладу. На нашу думку, це один з ключових факторів становлення професійного перекладу.

Статус міжнародної (світової, міжнародного значення) мови досі не визначений. Це окрема дуже складна наукова проблема. До основних рис такої мови належить її поширення на значній території, у тому числі й різних країн, а також важливе соціально-політичне та культурно-історичне в розвитку держав у різні часи. Її основне призначення – бути засобом спілкування між різними народами. До того ж у давні часи це була, як правило, переважно певна регіональна мова, у сучасному світі – це мови, переважно, офіційно визнані робочими мовами ООН.

Незважаючи на невизначеність статусу міжнародної мови у різні часи, ми пропонуємо на основі її призначення та впливу на розвиток перекладу виділити такі періоди:

- 1) регіональний дописемний / доалфавітний (усний переклад);
- 2) регіональний писемний / алфавітний (усний та писемний переклад);
- 3) період перших міжнародних живих мов (грецька, латинська, арабська);
- 4) період світової писемної диглосії (латина, старослов'янська мова та ін. як релігійні мови та мови освіти, культури тощо);
- 5) період формування, становлення та розвитку живих національних мов;
- 6) період мов епохи колонізації та деколонізації;
- 7) період функціонування робочих мов ООН;
- 8) період мов ери глобалізації та мов антиглобалізаційного руху.

Перший період, за нашим визначенням, є дописемним. Л. Л. Нелюбін зазначає, що перекладачі-професіонали з'являються в період шумерської цивілізації кінця четвертого тисячоліття до н.е. Слово *перекладач* зустрічається вже в текстах Стародавнього Царства. Хоча до цього часу були перекладачі-аматори, які володіли двома або більш мовами. Як правило, це були усні перекладачі [5].

Зміст цього періоду формується переважно на основі легенд. Так, зокрема, в єгипетських джерелах згадується ім'я першого перекладача – Анхурмеса. Це верховний жрець у місті Тинісі, сучасник одного з фараонів XIX династії (1314–1200 рр. до н.е.). Спочатку він був дуже бідним, а потім став знавцем багатьох мов і заможним.

У свою чергу, шумерська традиція приписує винахід письма правителю міста Урука, який сперечався з верховним жерцем міста Арраті, використовуючи гінця. Якось повідомлення виявилось настільки складним, що гонець його не зміг запам'ятати. Правитель вигадав спосіб запису тексту на глиняній табличці. Нам відомо, що в Шумері наприкінці IV тис. виникає писемність у вигляді клинопису, який потім, модифікуючись та адаптуючись, запозичується багатьма народами (див. Табл. 1).

Таблица 1 (Рис.)

Модифікації шумерського клинопису

Начальное рисуночное письмо из Ура	Рисуночное письмо, прибли- жающееся к позднейшей клинописи	Ранневавил- лонское	Ассирийское	Начальное или производное значение
				Птица
				Рыба
				Осел
				Вол (бык)
				Солнце, день
				Хлеб, зерно
				сад
				Пахать, возделывать
				Бумеранг, бросать, сбрасывать
				Стоять, идти

В історії перекладацької справи так звані школи е-дуба (“дім табличок”), розквіт яких припадає на кінець III – початок II тис. до н.е., зіграли видатну роль. Їх учні на іспитах повинні були вміти перекладати письмово і усно з шумерської мови аккадською, що належали до різних мовних родин, і навпаки. Зверталася увага на правильну вимову, знання напам'ять термінології та вміння користуватися словниками. У стародавніх рукописах зустрічаються слова на позначення не лише окремих перекладачів, але й цілих груп, у тому числі й тих, в яких віддзеркалюються професійна ієрархія перекладачів [5].

Саме з цього часу починається професійний переклад. Цей період ми називаємо *регіональний писемний*. У цей період дуже важко визначити точно міжнародну мову, тому ми називаємо мови зазначеного періоду *регіональними*. Наприклад, у Стародавньому Межиріччі ними поперемінно були вавилонська, асирійська, аккадська, арамейська, медійська. І причини були не лінгвістичні, а соціально-політичні, воєнні тощо.

Наприклад, з ростом могутності Єгипту в період Нового царства в осередку нової цивілізації – Дворіччі виникають школи переписувачів, яких також навчали іноземних мов. Після завоювання країни Олександром Македонським виникає потреба в перекладачах із грецької мови. Єгипетське письмо постійно еволюціонувало. Необхідно було перекладати більш давні документи більш сучасною мовою.

В епоху фараонів існувала мова-посередник, якою перекладалися державні папери, документи листування фараонів. Такою мовою у XIV ст. до н.е. була аккадська мова, якою велося листування фараонів з вавилонськими, асирійськими, хетськими, мітанійськими, сирійськими і палестинськими правителями. Починаючи з VII ст. до н.е., аккадська мова поступово витісняється арамейською, яка протягом багатьох наступних століть виконувала роль міжнародної мови.

У період Нового Царства в Єгипті вже згадуються школи перекладачів, в яких навчають кількох мов. Соціальне становище товмачів залишається досить високим – за рангом вони перебувають між купцями (торговцями) і моряками (керманічами) [5].

У шумерських і старовавилонських текстах 2300 р. до н.е. є безпосередня згадка про перекладачів-“драгоманів”, а також записані облікові дані про видачу драгоманам борошна, пива, сушеної риби й одягу. У східнослов'янських мовах це слово вживається з XII ст. Воно запозичене з ділового лексикону часів імперії Великого Війська Степового і Османської Імперії і вживалося в діловодстві Війська Запорізького, держави Війська Запорізького (Гетьманщини), Російської імперії тощо. Від цього слова походять прізвища Драгоман, Драгоманов тощо, зокрема прізвище відомого роду українських культурних діячів Драгоманових [5].

Професія перекладача була почесною та цінувалася в суспільстві. У давньому Карфагені існувала особлива каста професійних перекладачів, які мали особливий правовий статус і були звільнені від виконання будь-яких повинностей. Існує легенда, що вони відрізнялися навіть зовнішньо – були з поголеними головами та специфічним татуванням: папуга з розпростертими крилами (для тих, хто знає багато мов) і зі згорнутими (хто перекладає однією мовою). У свідомості народів того часу папуга – дуже поважний персонаж. Це птах, який живе довго та наділений особливою мудрістю.

Отже, говорячи про перший етап становлення професійного перекладу, зробимо припущення, що він був регіональним і почав формуватися разом із виникненням писемності. Дослідникам відомі перші шумеро-аккадські словники, лексикографічні та граматичні посібники, що відносяться до шумерської цивілізації 3000 років до н.е., а також підручник єгипетської мови, написаний клинописом, що говорить про наявність у Месопотамії і перекладачів з єгипетської мови [5].

Відомо також, що в цей період виникають всі види та жанри перекладу, наприклад, за часів Хетської держави у XVIII–XIII ст. до н.е. виконувалися переклади дослівні, підрядкові, вільні, скорочені та переклади-перекази. Переклад з листа та синхронний переклад відомі з останньої третини V ст. до н.е. Наявність літературних перекладацьких традицій спостерігається на прикладі асирійської повісті “Повчання Ахікара” VII–VI ст. до н.е.

Таким чином, необхідність створення загальної теорії перекладу, у тому числі й періодизації становлення професійного перекладу змушує дослідників визначити ті фактори, які мають експланаторний характер щодо формування принципів перекладу та його навчання. На наш погляд, мови, які функціонують як світові, є надзвичайно вагомим чинником. Нами пропонуються вісім періодів розвитку професійного перекладу на основі призначення міжнародних мов.

У статті розглядаються два перші періоди виникнення професійного перекладу, коли функціонували міжнародні мови регіонального типу внаслідок відповідного розвитку людства геополітичного, соціального та лінгвокультурного хронотопу, коли одна з мов поперемінно ставала міжнародною незалежно від її мовних властивостей. Поняття регіональності є дуже важливим саме для мовної ситуації давніх держав, оскільки нетривалими були різноманітні політичні, економічні тощо угоди між державами. Перший період називається регіональний дописемний. Це усний доалфавітний переклад. У цей період не існувало словників та системи професійної підготовки перекладачів. Другий – регіональний писемний. Це період створення перших шкіл підготовки перекладачів, виокремлення їх за професійною ознакою, період підготовки перших лексикографічних джерел.

Л і т е р а т у р а :

1. *Алексеева М. Л.* К проблеме периодизации истории перевода [Электронный ресурс] / М. Л. Алексеева // *Štúdie a články. Jazyk a kultúra.* – 2011. – Číslo 8. – Режим доступа : http://www.ff.unipo.sk/jak/8_2011/alekseeva.pdf
2. *Гарбовский Н. К.* Теория перевода : учебник / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск.ун-та, 2004. – 544 с.
3. *Комиссаров В. Н.* Современное переводоведение : учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
4. *Копанев П. И.* Теория и практика письменного перевода: учебное пособие для студентов институтов и факультетов иностранных языков / П. И. Копанев, Ф. Беер. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – Ч. 1: Перевод с немецкого языка на русский. – 269 с.
5. *Нелюбин Л. Л.* Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) / Л. Л. Нелюбин, Г. Т. Хухуни. – М. : Флинта, 2006. – 416 с.
6. *Семенец О. Е.* История перевода. Средние века / О. Е. Семенец, А. Н. Панасьев. – К., 1989. – 296 с.
7. *Семенец О. Е.* История перевода. Средневековая Азия. Восточная Европа / О. Е. Семенец, А. Н. Панасьев. – К. : Из-во при Киевском университете, 1991. – 365 с.
8. *Delisle J.* Translators through History / J. Delisle, J. Woodsworth. – Amsterdam; Philia : J. Benjamins, 1995. – 345 p.
9. *Steiner G.* After Babel: Aspects of Language and Translation / G. Steiner. – 3d ed. – 1998. – 560 p.
10. *Van Hoof H.* Histoire de la traduction en Occident / H. Van Hoof. – Paris; Louvain-laNeuve, 1991. – 318 p.

R e f e r e n c e s :

1. *Alekseyeva M. L.* K probleme periodizatsii istorii perevoda [On the problem of periodization of the history of translation] [Elektronnyy resurs] / M. L. Alekseyeva // *Štúdie a články. Jazyk a kultúra.* – 2011. – Číslo 8. – Rezhim dostupa : http://www.ff.unipo.sk/jak/8_2011/alekseeva.pdf
2. *Garbovskiy N. K.* Teoriya perevoda [Translation theory] : uchebnyk / N. K. Garbovskiy. – M. : Izd-vo Mosk.un-ta, 2004. – 544 s.
3. *Komissarov V. N.* Sovremennoye perevodovedeniye [Modern translation studies]: uchebnoye posobiye / V. N. Komissarov. – M. : ETS, 2002. – 424 s.
4. *Kopanev P. I.* Teoriya i praktika pis'mennogo perevoda [Theory and practice of written translation]: uchebnoye posobiye dlya studentov institutov i fakul'tetov inostrannykh yazykov / P. I. Kopanev, F. Beyer. – Minsk : Vysheyschaya shkola, 1986. – CH. 1: Perevod s nemetskogo yazyka na russkiy. – 269 s.
5. *Nelyubin L. L.* Nauka o perevode (istoriya i teoriya s drevneyshikh vremen do nashikh dnei) [Science of translation (history and theory from ancient times to the present)] / L. L. Nelyubin, G. T. Khukhuni. – M. : Flinta, 2006. – 416 s.

6. *Semenets O. Ye.* Istorija perevoda. Sredniye veka [History of translation. The Middle Ages] / O. Ye. Semenets, A. N. Panas'yev. – K., 1989. – 296 s.
7. *Semenets O. Ye.* Istorija perevoda. Srednevekovaya Aziya. Vostochnaya Yevropa [History of translation. Medieval Asia. Eastern Europe] / O. Ye. Semenets, A. N. Panas'yev. – K. : Iz-vo pri Kiyevskom universitete, 1991. – 365 s.
8. *Delisle J.* Translators through History / J. Delisle, J. Woodsworth. – Amsterdam; Philia : J. Benjamins, 1995. – 345 p.
9. *Steiner G.* After Babel: Aspects of Language and Translation / G. Steiner. – 3d ed. – 1998. – 560 p.

Денисова С. П. Региональный этап становления профессионального перевода на фоне развития международных языков.

В статье рассматриваются два первых периода возникновения профессионального перевода, когда функционировали международные языки регионального типа вследствие соответствующего развития человечества в геополитическом, социальном и лингвокультурном хронотопе, когда один из языков попеременно становился международным независимо от его языковых свойств. В научный обиход вводится понятие региональности, которое является очень важным именно для языковой ситуации древних государств, поскольку непродолжительными были различные политические, экономические и т.д. соглашения между государствами. Первый период получил название региональный дописьменный, второй – региональный письменный. Это период создания первых школ подготовки переводчиков, выделение их по профессиональному признаку, период подготовки первых лексикографических источников.

Ключевые слова: перевод, международный язык, региональность, первый региональный дописьменный период, второй региональный письменный период.

Denysova S. P. Regional Stage of Professional Translation's Formation in Background of International Languages Development.

The following first periods of professional translation have been outlined in the article: when international languages of a regional type functioned due to the development of humanity of the geopolitical, social, linguistic and cultural chronotopes, when one of the languages alternates internationally regardless of its linguistic properties. The scientific concept introduces the notion of regionalism, which is very important precisely for the linguistic situation of the ancient powers, because the varied political, economic, etc. agreements between states were extremely short. The first period was called the regional preliterate; the second one was a regional writing. This is the period of creation of the first schools of the translators' training, their identification on a professional basis, as well as the preparation of the first lexicographic sources.

Keywords: translation, international languages, regionalism, the first regional preliterate period, the second regional writing period.

УДК 81'373.612.2(092)(437.3)

Євланова О. О.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

**МЕТАФОРА ЯК ТИП ТРАНСФОРМОВАНИХ ВИСЛОВІВ
У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАЦЛАВА ГАВЕЛА ТА ВАЦЛАВА КЛАУСА**

У статті досліджується метафора як один з основних риторичних засобів у сучасному президентському політичному дискурсі Чеської Республіки. Використання метафори в чеському політичному дискурсі є не тільки ефективним інструментом впливу на підсвідомість адресата, а й тим засобом, який забезпечує смислову та емоціональну цілісність тексту. На матеріалі політичних промов чеських президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса протягом 1990–2013 рр. було визначено особливості використання, основні функції та тематичність метафор.

Ключові слова: політичний дискурс, метафора, Вацлав Гавел, Вацлав Клаус.